

Bareljef Sv. Jurja(?) u Žrnovnici.

U slici 1. reproducirani reljef uzidan je u visini od 2·7 m otprilike na lijevom uglu pročelja crkve u Žrnovnici, koja se uzdiže na brežuljku sred zelenih stabala u pitomnoj dolini rječice istoga imena. Opazio sam ga prvi put god. 1920. u marču, kad sam onuda prošao za Srinjine, gdje je bilo nađeno i prijavljeno novih rimskih natpisa i nalaza. Tražio sam zatim u literaturi, je li taj komad već poznat, ali sam se uvjerio, da je ostao neopažen, premda u neposrednoj blizini Splita (13 km)¹⁾. Sada mi se pruža prigoda da ga objelodanim u „Starohrvatskoj Prosvjeti“ radujući se, da mogu njenoj obnovi doprinijeti ovo par redaka.

Narod u Žrnovnici naziva reljef imenom Sv. Jurja, a inače ne zna o njemu ništa da priča, osim da su Francuzi (?) gađali u lice sveca. Ploča od vapnenca duga je 123 cm, visoka 80 cm, a izgleda debela, ukoliko se je mogla mjeriti, do 27 cm.

Pravokutna pačetvorina ispunjena je figuralnim reljefom jahača u borbi sa zvijeri, a sve naokolo uokvirena je nizom nepravilnih kružnica, a na tri strane dvoprutnom pleternom ornamentikom. Već ovaj ures okvira, a osobito pleter na lijevoj strani, izdaje svojom nepravilnošću nevještu ruku klesarskog majstora. Predstavljeni likovni prizor pogotovo nam potvrđuje taj dojam. Izradba nije baš najsurovija, ali nacrt i kompozicija dokazuju, da se ovdje ne radi o umjetničkom djelu, već o stvari prostog klesara. Ipak ćemo vidjeti, da je reljef zanimljiv iz više razloga.

Prikazan je čovjek na konju, koji lijevom rukom drži uzde, a desnom utjerava svoje dugačko koplje u ždrijelo četveronožne zvjeri. Da li on zbilja jaše na konju? Nema sumnje, da je klesar ili primitivni naš majstor htio predstaviti ga, kako jaše na konju, ali nije znao ili nije mogao da to jasno izvede. Lijep je to primjer, koji nam predočuje, koliko može znanje i sposobnost vajara zaostati za njegovom namjerom. Majstor našeg reljefa nije niti umio da udovolji najjednostavnijim zahtjevima perspektive, naime da postavi lijevu nogu jahača s one strane konjskog tijela. Izgleda nam, da jahač sjedi na konju po žensku! Njegova je glava i gornji dio tijela do pasa isklesan en face, donji dio u strogom profilu. Lice s brkovima i sa šiljastom trokutnom bradom nešto je poradi pomenutog gađanja oštećeno, glava je pokrivena regbi kožnatom kapom ili niskim poluokruglim šljemom. Haljina ili tunika jahača nikako nije označena na

¹⁾ Samo u ostavštini pok. Luke Jelića našla se je među škedama mala fotografija ovog reljefa, dokaz da je Jelić bio doznao za tu ploču ili je sam vidio.

gornjem tijelu, samo od pasa dolje do preko koljena ima nekoliko širokih nabora. Jedino mu je oružje dugačko koplje, čiji je šiljak s prečkom nesumnjivo od željeza, dok držak moramo zamišljati od drva. Ni konj nije uspješnije izrađen od jahača. Njegov suviše dugačak trup čini nam se kao da je prelomljen likom jahača. Dok je glava na vitkom vratu s kratkom grivom prilično pogođena, potpuno su slabo isklesane konjske

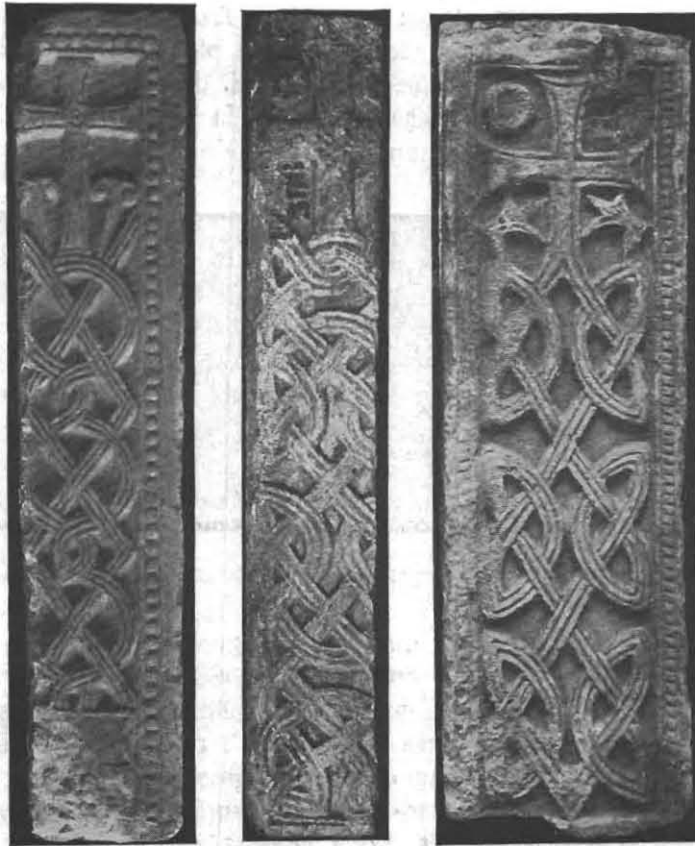

Sl. 1. Relijef na župnoj crkvi u Žrnovnici.

prednje noge. Ali za zvijer nismo nipošto u stanju da kažemo, je li to vuk, lav ili što slično. Dok se konj kreće na horizontalnoj glavnoj brazdi reljefa, podložna linija za zvijer stoji baš okomito na prvoj. Životinja silazi ovdje s hridi koju predstavlja neizrađeni kamen na desnom gornjem uglu. Očevidno je klesar pri crtanju i izradbi ove životinje promijenio svoj položaj i za nju uzeo desnu užu stranu ploče kao glavnu. Također na 1. gornjem uglu ostavljen je oveći komad kamena, nepravilna obrisa, neizrađen. Vjerojatno moramo i ovdje pomišljati na hridine; neispravno nam se čini, ako bismo htjeli to tumačiti kao neizrađeno iz nekoga horror vacui.

Sada nam se nameće pitanje, koga predstavlja konjanik-lovac našega reljefa, za koju je svrhu relijef izrađen i otprilike kada. Hoćemo da riješimo prije ovo zadnje, koje je skoro uvijek neodvisno od predmeta i od svrhe vajarskog djela. Najvažniji nam je ovdje elemenat za datiranje reljefa pleterna ornamentika. Kako je već poznato, ona prevladava u Dalmaciji

u razdoblju od IX. do XI., čak i do XII. stoljeća otprilike, dakle za doba hrvatskih narodnih vladara. Reminiscencijâ na pleternu plastiku nalazimo i docnije, na primjer na arhitektonskim ulomcima sa natpisima u gotici. Važno nam se čini, da je u našem slučaju pleter kao dekorativno sredstvo upotrebljen sekundarno. Primijetili smo već, da pleterni okvir ne obuhvaća

Sl. 2. Tri stupića oltarnih ograda iz Splita i okolice (Arheološki Muzej u Splitu).

sve četiri strane, nego samo tri, dok donja ostaje prazna, i da gornja vrpca ne stoji u organičkoj vezi sa pobočnim okvirom. Ključ za tumačenje ove čudne i neobične pojave naći ćemo, po našem mišljenju, u vertikalnom l. i d. porubu, koji na gornjem uglu svršava u medaljon s križem. Klesar našega reljefa ugledao se pri takovu uokvirenju u dekoraciju oltarnih ograda (plutei). Ove ograde se obično sastoje od stupića i

ploča među njima. Pleterni ures stupića obično svršava ili prelazi u oblik križa, kako to vidimo na više komada iz Splita i okolice u splitskom arheološkom Muzeju²⁾ (slika 2.), a ploče-ograde, ispunjene geometrijskim motivima, križem i palmetama ispod lukova arkada i rijetko kad ljudskim likovima³⁾, imaju obično samo na gornjem rubu široki, gdje god izbočeni i uvijek pleternom dekoracijom ispunjeni trak⁴⁾ (slika 4. na primjer predložuje nam ovakovu jednu ploču; komad je iz Trogira još neobjelodanjen). Katkad stupići nisu napose izrađeni, nego su ploča i pilaster u jednom komadu, to jest na istoj ploči se nalazi l. i d. dekorativni motiv stupića. Ovakovih oltarnih ograda klesar našega reljefa možda je vidio i u crkvi Srednjega Vijeka u samoj Žrnovnici (premda do danas još nemamo osta-

Sl. 3. Ulomak oltarne ograde iz stolne crkve u Splitu (sada u Arheološkom Muzeju).

taka pleterne plastike iz ovog mjesta), ali sigurno ih je mogao vidjeti u bližemu Splitu i baš u stolnoj crkvi Sv. Duje. Sada je jedan dio tih ploča-ograde iz katedrale upotrebljen po drugi put u krstionici i svaka se očuvala sa spomenutim gornjim pojansom. Da je bilo i ploča obrubljenih lijevo i desno s motivom pilastra, to nam dokazuje mramorni neki ulomak (slika 3.), koji se je nedavno našao u baroknoj arhitekturi prigodom pregrađivanja kapelice Sv. Duje⁵⁾. Prvobitna ploča urešena je bila u glavnom polju motivom ograde slike 4., ali podvostručenim, lijevo i desno dekoracijom karakterističnom za stupiće i na gornjem rubu širokom samostalnom vrpcom.

²⁾ Sr. Gurlitt-Kowalczyk, *Denkmäler der Kunst in Dalmatien* tabla 61. i 72.

³⁾ Sr. Gurlitt-Kowalczyk, *table 49. (46.) i 68.*

⁴⁾ Rijetko kad nalazi se i na donjem rubu veoma nizak trak ispunjen pletenicom (Gurlitt-Kowalczyk, *tabla 68.*)

⁵⁾ Sr. Lj. Karaman u izvješću konservatorskog ureda za god. 1924./25. str. 25 (prilog splitskom Vjesniku god. 1924./25.).

Nesumnjivo bila mu je poznata i ploča s likom narodnog vladara⁶⁾ slično uokvirena. I baš ovakove oltarne ograde mogle su biti i bile su našem

Sl. 4. Oltarna ograda (*pluteus*) iz Trogira (sada u lapidariju Sv. Ivana u Trogiru).

klesaru pred očima ili u pameti, kada je reljefu konjanika-lovca dao okvir. Dok je ovo uokvirenje samo sa tri strane od oltarnih ograda organski i razumljivo, kod našeg reljefa, koji nije mogao nipošto služiti kao pluteusova dekoracija, ne odgovara svojoj funkciji i djeluje kao čista imitacija. Pleter nam je dvoprutasti veoma površno izrađen. Sve ovo nam savjetuje, da s obzirom na pleternu dekoraciju uvrstimo naš reljef među najkasnije predstavnike ovakove plastike, možda čak u doba, kad u većim gradovima ove vrste dekoracije više nije bilo. Prosti, regbi seoski karakter dekoracije ispoljava se također i u onim prostim kružnicama. Analogne motive naći ćemo u nekim komadima pleterne plastike u kninskom muzeju, koji potječu iz malih seoskih crkvice u unutrašnjosti Dalmacije.

Da predemo sad na drugo pitanje: Koga predstavlja konjanik-lovac, da li kogogod čovjeka ili određena junaka - prvaka, župana ili kneza, možda i kralja u lovu ili je naš klesar-majstor imao namjeru, da nam prikaže koga sveca - heroja, naime svetoga Jurja? Moramo također pri rješavanju ovoga problema uvijek imati u vidu, da auktor našega reljefa nije ni u svoje doba bio majstor prvoga ili drugoga reda, već neki vještiji ali ipak primitivan klesar u splitskoj okolini. Kod sličnih spomenika tumačenje, datiranje i ocjenjivanje mnogo je teže, nego kod djela bolje vrste. Strogo sudeći po elementima samoga reljefa, ne možemo da protumačimo na njemu predstavljeni prizor drukčije, nego da utvrdimo, da se tu radi o nekom čovjeku u lovu. Stvar kao takova nije nemoguća, jer imamo i na drugim mjestima srodnih spomenika, koje, iako pripadaju ranijem vremenu, možemo da uporedimo s našim i koji predstavljaju lov. Na primjer ploča valjda pročelja nekoga sarkofaga u Civitacastellana (Rivoira, Le origini

⁶⁾ Sr. Lj. Karaman u Zborniku kralja Tomislava (Jugosl. Akademije 1925. god.) na tabli I.; u Vjesniku za arheol. i hist. dalmatinsku 1924./1925. prilog I. tabla I.

dell' architettura lombarda I. str. 172, *Bullettino d'arte* 1911. str. 121) i važni fragmenat nađen u crkvi S. Saba u Rimu (*Bullettino d'arte* 1911. str. 235. sl. 3), gdje je lovac na konju sa sokolom u ruci⁷⁾.

Ali je li isključena potpuno ona druga mogućnost, naime da relijef ne reproducira kakoga mu drago konjanika-lovca, nego baš Sv. Jurja, kako to hoće pučka tradicija u Žrnovnici? Je li dakle ova tradicija stara ili sekundarna? Izgleda da se ovoj interpretaciji protivi činjenica, što je naš konjanik-lovac bradat, dok je na ostalim spomenicima Sv. Juraj uvijek prikazan kao mladić bez brade i brkova. Zvijer također unatoč one čudne glave, nipošto nema izgled zmaja. Tip Sv. Jurja na konju u borbi sa zmajem počeo se je razvijati u umjetnosti tek početkom XII. stoljeća⁸⁾, iza kako je u XI. stoljeću prodrila dotična dobro poznata legenda o borbi i ubijanju zmaja i spasavanju same kraljeve kćeri (sr. K. Künstle, *Ikongrafie der Heiligen* str. 264), premda su već mnogo ranije drugi sveci-vojnici bili prikazani u uspješnoj borbi sa zmajem, valjda po vrlo starim legendama i motivima egipatske religije (Sr. Cabrol-Leclercq, *Dictionnaire d'archéologie chrétienne* VI./I. str. 1025 sl. 5230). Mislim, da se ne može a limine odbiti hipoteza, da je u XII. stoljeću, ili možda još kasnije, neki provincijalni klesar-majstor, koji još nije dobro poznao dobro pravu ikonografiju Sv. Jurja, mogao s ograničenim sredstvima svoje umjetnosti ili bolje svoje vještine prikazati Sv. Jurja i zvijer-zmaja baš onako, kako ga vidimo na žrnovničkom relijefu. Seoski narod i danas dobro zna za legendu ovoga, i u našem narodu obljubljenog sveca, i svak je vidio njegov tradicionalni tip u kojoj slici ili na kojoj medalji, ali ipak ništa nam ne smeta na relijefu, a da ne bi bili uvjereni, da se tu ne radi o Sv. Jurju, nego o nekom lovcu na konju.

Možda je za rješenje ovog pitanja od odlučne važnosti sporedan momenat, naime karakter relijefnog okvira, koji je — kako je već dokazano — uzet od uresa nutarnje crkvene arhitekture. Takav okvir mnogo bolje dolikuje prizoru hieratičnog značenja, nego običnog, kakav bi bio lov. Ali s apsolutnom sigurnošću ne da se odgonetati sadržaj reproduciranog prizora: uzrok leži ponajviše u nesposobnosti primitivnog klesara.

Karakter ove skulpture, koliko ljudskog lika, toliko životinja (konja i zvijeri), dobro odgovara periodu njenog postanka t. j. prelaznom vremenu od pleterne plastike na čisto romanski slog. U vrijeme cvata pleterne plastike u Dalmaciji, i ljudske figure su tako rekuć geometrijski izvedene,

⁷⁾ Sr. što se životinja tiče i ploču iz Cittanove u Istri, Caprin, *Istria nobilissima* I. str. 54.

⁸⁾ Parma: sr. C. Ricci, *Romanische Baukunst in Italien* tabla 56., Ferrara: kod istoga na tabli 72.; Trani: na tabli 208, Ravelo (Amalfi): tabla 251, Monreale: tabla 253. I Colasanti, *l'arte bizantina in Italia*, tabla 38.

kako to možemo dobro razabrati na već pomenutoj ploči s vladarom u splitskoj krstionici i na lijepim ogradama u zadarskom Muzeju Sv. Donata⁹⁾. Za životinje stilizovane u pleternom duhu pružaju nam ciboriji i bezbrojni drugi komadi crkvene nutarnje arhitekture dosta primjera (sr. na pr. za Dalmaciju kod Gurlitta-Kowalczyka l. c. table 71., 87. Za Italiju, da spomenemo samo nekoliko: Colasanti, L'arte bizantina in Italia, tabla 77., 81. i 83.).

Figuralni stil našeg reljefa sa svom surovošću izradbe već je mnogo slobodniji od onog pleternog; za životinje naći ćemo paralele na nekim figuralnim kapitelima romanike XII stoljeća (Sr. na pr. Rivoira l. c. II. sl. 514—516. (Quedlinburg).

Najzad da pokušamo odrediti i svrhu, kojoj je bio namijenjen naš reljef. Pri ovom poslu pogotovo smo osuđeni na same hipoteze, jer slični spomenici veoma su rijetki. Najbolje bi mu pristao položaj nad ulaznim vratima malene crkvice¹⁰⁾, osobito ako se doista radi o predstavi Sv. Jurja.

Spomenik naš nema umjetničke vrijednosti, ali s obzirom na veliku rijetkost sličnih plohoreza u Srednjem Vijeku, ne možemo mu zaniijekati neku lokalnu ili regionalnu važnost; šta više, on nam je zanimljiv i dragocjen kao primjer, kako su neki majstori daleko od prosvjetnih centara percipirali i preinačili višekrat — ako ne uvijek — sretno i uspješno tekovine velike umjetnosti i olakšat će nam razumijevanje čisto seoske umjetnosti u Srednjem Vijeku, koja se nama manifestira na pr. u stećcima.

Mihovil Abramić

⁹⁾ Gurlitt-Kowalczyk. l. c. table 49. i 68.

¹⁰⁾ Današnja župska crkva u Žrnovnici posvećena je Uznešenju B. D. i sagrađena (po shematizmu) god. 1727. Opazio sam u njoj dvije baze od stupa, koje bi mogle biti još antične i na groblju komad s križem, valjda iz ranoga Srednjega Vijeka.